

Ekokritički prikaz rijeke Drave u slovenskoj poeziji

Deduš, Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:946118>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-26**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za južnoslavenske jezike i književnosti

Književno-interkulturni smjer

EKOKRITIČKI PRIKAZ RIJEKE DRAVE U SLOVENSKOJ POEZIJI

MAGISTARSKI RAD

15 ECTS bodova

Studentica: Marija Deduš

Mentor: dr. sc. Zvonko Kovač, red. prof.

Zagreb, rujan 2020.

Studentica: Marija Deduš

Mentor: dr. sc. Zvonko Kovač, red. prof.

U Zagrebu,

Izjava o neplagiranju

Ja, Marija Deduš, kandidatkinja za magistra južne slavistike, izjavljujem da je ovaj magistarski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija.

Izjavljujem da ni jedan dio magistarskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno prepisan iz kojega necitiranog rada. Isto tako izjavljujem da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

POTPIS

Sažetak

Diplomski rad *Ekokritički prikaz rijeke Drave u slovenskoj poeziji* bavit će se ekokritičkom analizom lirskih pjesama nastalih u dvadesetom stoljeću na području Slovenije. Osim kanoniziranih slovenskih pjesnika u rad su također uključeni i „pjesnici-amateri“ zbog njihove realne reprezentacije prirode koju je zanimljivo interpretirati ekokritičkom analizom. Ekokritičkom analizom književnih djela kronološki će se prikazati kako su se kroz godine i desetljeća utvrđivali ljudski stavovi prema prirodi. Tim lirskim pjesmama zajednička je tematika rijeke Drave, pored toga svaka od njih sadrži jedan ili više od moralno-etičkih i ideoloških stavova autora prema prirodi/okolišu. Ekokritičkim čitanjem tih književnih djela pokušat će se otkriti implicitni stavovi autora prema prirodi i okolišu. Otkrivanjem ideološkog stava autora prema prirodi možemo utvrditi podržava li autor ustaljeni dualizam čovjek/priroda ili ga poništava te nudi ekološki način sagledavanja prirode. U skladu s time utvrdit ćemo pokovara li se autor ustaljenoj društvenoj praksi podčinjavanja prirode ili nudi nova ekološka rješenja te priznaje prirodi status samostalnog subjekta. Da bismo odgovorili na ta pitanja, upoznat ćemo se s ekokritičkom teorijom, perspektivom zelenog čitanja.

Ključne riječi: antropocentrizam, Drava, ekološka književnost, ekokritika, slovenska poezija

Summary

Master's thesis *Ecocritical analysis of the Drava River in Slovenian poetry* will engage in ecocritical analysis of Slovenian poetry written in the twentieth century. In addition to canonized Slovenian poets, "poets-amateurs" are also included in the work due to their realistic representation of nature, which is interesting to interpret from ecocritical perspective. An analysis of literary works from the perspective of ecocriticism will chronologically show how human attitudes towards nature have been established over the years and decades. The analyzed poems have in common the theme of the Drava River, in addition, each of them contains one or more of the moral-ethical and ideological attitudes of the autor towards nature and environment. Ecocritical reading of these literary works will try to reveal the author's implicit attitudes towards nature/environment. By discovering the author's ideological attitude towards nature, we can determine whether the author supports the established dualism of man/nature or if it annuls it and offers an ecological way of perceiving nature. Accordingly, we will determine whether the author obeys the established social practice of subordinating nature or offers new ecological solutions and recognizes nature as an independent subject. To answer these questions, we will introduce the theory of ecocriticism, the perspective of green reading.

Key words: anthropocentrism, Drava, ecological literature, ecocriticism, Slovenian poetry

Sadržaj:

1. Uvod.....	1
2. Svrha diplomskog rada	2
3. Istraživačka pitanja	2
4. Metodologija.....	3
4.1. Metode istraživanja	3
4.2. Korišteni izvori.....	3
I Teorijski dio.....	4
5. Ekokritika.....	4
5.1. Teorija ekokritike	4
5.2. Ekološka funkcija književnosti	6
5.3. Ekokritička analiza književnog djela	8
6. Etički stav spram prirode	9
6.1. Antropocentrizam.....	9
6.2. Susjedski odnos čovjeka i prirode	9
6.3. Ne-antropocentrizam.....	10
6.3.1. Biocentrizam.....	10
6.3.2. Ekocentrizam	10
II Empirijski dio.....	12
7. Model ekokritičke književne analize	12
7.1. Rudolf Maister.....	12
7.2. Anton Kuchling	14
7.3. Anton Kobolt.....	15
7.4. Kajetan Kovič.....	21
7.5. France Forstnerič.....	23
7.6. Zbornik.....	25
7.6.1. Jože Krajnc	25
7.6.2. Marija Šol	29
7.6.3. Lojze Obrovnik.....	31
7.6.4. Igor Cvetko	34
7.6.5. Marija Omulec.....	35
8. Rezultati analize.....	38

9. Zaključak.....	39
10. Izvori i popis literature.....	41

Kazalo tabela:

Tabela 1 Ekokritička analiza lirske pjesme <i>Naprej</i>	13
Tabela 2 Ekokritička analiza lirske pjesme <i>Drava, povej</i>	14
Tabela 3 Ekokritička analiza lirske pjesme <i>Teče Drava, teče</i>	16
Tabela 4 Ekokritička analiza lirske pjesme <i>Zadnje člen Dravske verige</i>	19
Tabela 5: Ekokritička analiza lirske pjesme <i>Moje mesto</i>	22
Tabela 6: Ekokritička analiza lirske pjesme <i>Spomenik</i>	24
Tabela 7: Ekokritička analiza lirske pjesme <i>Rojstvo</i>	26
Tabela 8: Ekokritička analiza lirske pjesme <i>Dravska dolina</i>	30
Tabela 9: Ekokritička analiza lirske pjesme <i>Reka Drava</i>	31
Tabela 10: Ekokritička analiza lirske pjesme <i>Kjer valovi Drave</i>	34
Tabela 11: Ekokritička analiza lirske pjesme <i>Reka Drava</i>	36

1. Uvod

Svakodnevno smo svjedoci ekološkim problemima izazvanim ljudskim posezanjima u prirodu. Jedan od razloga za prekomjerno uništavanje prirode i nepovoljne prognoze znanstvenika o budućnosti zemlje antropocentrički je stav čovjeka prema prirodi. Čovjek si kao antropocentrist prisvaja prirodu i gleda na nju kao na objekt koji može beskonačno iskorištavati radi svojeg boljitka ignorirajući životne potrebe ostalih živih bića. Zato je bitno razviti ne-antropocentrički stav prema prirodi, a jedan od načina da to postignemo je ekologizacija društvenih i humanističkih znanosti. Književnost kao takva igra važnu ulogu u mijenjanju antropocentričkog stava čovjeka prema prirodi jer može biti kritična prema dominantnim strukturama moći, ideologijama koje privilegirane stavljaju u dominantnu poziciju te diskurzivnim sustavima koji jezikom manipuliraju ljudskim stavovima. Iz tih je razloga književnost prvi korak za ekološku transformaciju društva jer je preteča ekoloških posezanja u prirodu. Cilj takve književnosti biti je kritičan prema antropocentričkim stavovima, ponuditi nova ekološka rješenja, tj. upoznati čitatelje s novim ne-antropocentričkim stavovima te na kraju ispuniti čitatelja novim vrijednostima. Ekološko proučavanje književnosti nam zbog svega navedenoga omogućuje da prepoznamo strukture dominacije koje podčinjavaju prirodu čovjeku.

Da se ispunimo novim vrijednostima i promijenimo stav prema prirodi može nam pomoći ekokritika – relativno nova književna kritika, tj. perspektiva zelenog čitanja koja se usredotočuje na međupovezanost prirode i kulture. Ekokritičko razumijevanje i analiza djela za glavni cilj drži promjenu etičkih pogleda na okoliš. To možemo postići ako se upoznamo s ekokritičkom teorijom koja je u ovome radu deskriptivnom metodom predstavljena u teorijskome dijelu rada u kojem ćemo se upoznati s nastajanjem te književne kritike, njenim predstavnicima, zadacima, istraživačkim pitanjima i problematikom. Nakon što se predstavi teorija, uslijedit će ekokritička analiza književnih djela pomoću koje ćemo odgovoriti na istraživačka pitanja ekokritike te utvrditi ideološki stav pjesnika/lirskog subjekta prema prirodi.

Diplomski rad će se usredotočiti na lirske pjesme koje tematiziraju rijeku Dravu u slovenskoj poeziji. Drava se u narodnom pjesništvu spominje kao bistra voda, kao rijeka uz koju se veže sve dobro, ali i kao voda preko čijih obala prijete kuga, opasnost. (Kovač 2009: 168) Pokušat

ćemo otkriti smatra li čovjek Dravu još uvijek takvom ili je promijenio gledište tijekom dvadesetog stoljeća. Analizirat ćemo lirske pjesme nekoliko slovenskih pjesnika te doći do zaključka kako je u njihovim djelima reprezentirana priroda. Ekokritičko proučavanje lirskih pjesama istražiti će različite ideologije koje se implicitno izražavaju u književnim tekstovima. Zato ćemo, ako je potrebno, osuditi antropocentrički stav pjesnika/lirskog subjekta prema prirodi jer zadaća je ekokritike da razotkrije takav stav te ponudi ekološku alternativu za prikazivanje prirode/okoliša u književnosti i pokuša ostvariti poštovanje čovjeka prema prirodi.

2. Svrha diplomskog rada

Svrha diplomskog rada otkriti je i prikazati uz pomoć ekokritičke analize književnog djela reprezentaciju rijeke Drave u slovenskoj poeziji. Pri analizi ćemo se usredotočiti na neke od sljedećih postavki: motivsko-tematski sklop lirske pjesme, reprezentaciju rijeke Drave, moralno-etički i ideološki stav pjesnika/lirskog subjekta, status prirode, odnos između čovjeka i prirode te na pitanje kako lirska pjesma obrađuje hijerarhiju čovjeka nad prirodom, ako je takva prisutna. Cilj nam je uz pomoć ekokritičke analize književnih djela predstaviti stav slovenskih pjesnika prema rijeci Dravi. Nadalje, cilj nam je doći do odgovora može li književno djelo utjecati na ekološku svijest čitatelja, možemo li to djelo uvrstiti u ekokritičku književnost, nadilazi li pjesnik/lirski subjekt hijerarhijski odnos čovjeka nad prirodom i pišu li žene o prirodi različito od muškaraca?

3. Istraživačka pitanja

U analizu su uključene samo neke lirske pjesme odabranih autora koje tematiziraju rijeku Dravu. Pretpostavljamo, da će ekokritičko proučavanje lirskih pjesama razotkriti ideološki stav pjesnika/lirskog subjekta spram prirode. Pretpostavljamo, da pjesnik/lirski subjekt koristi metafore, frazeme i pridjeve koji se temelje na antropocentričkom/ne-antropocentričkom stavu prema prirodi. U skladu s time pretpostavljamo da će ekokritička analiza lirskih pjesama kronološki prikazati zastupanje različitih stavova prema prirodi.

4. Metodologija

4.1. Metode istraživanja

Glavna korištena metoda je deskriptivna metoda kojom ćemo u teorijskom dijelu rada navesti već postojeća znanja s područja ekokritike. Nadalje će uslijediti metoda analize. Njom ćemo se uz pomoć primjera iz književnog djela fokusirati na temu i motive lirske pjesme, reprezentaciju prirode, ideološki stav pjesnika/lirskog subjekta prema prirodi, jezičnu kreativnost pri prikazu prirode, status prirode, odnos između čovjeka i prirode te na hijerarhijske dualizme. Analizirat ćemo lirsku pjesmu oslanjajući se na pretpostavke i istraživačka pitanja ekokritike. Prilikom reprezentacije prirode koristit će se analiza metafora, frazema, pridjeva i slika prirode kako bi se što detaljnije iskazao stav pjesnika/lirskog subjekta prema prirodi. U pomoć će nam prilikom reprezentacije prirode biti i kritička analiza diskurza s kojom ćemo pokušati otkriti podređenost prirode čovjeku. Na kraju ćemo upotrijebiti komparativnu metodu kojom ćemo usporediti analize književnih djela. U istome dijelu ćemo cjelokupnu analizu zaključiti metodom sinteze kojom će biti predstavljeni rezultati analize.

4.2. Korišteni izvori

Izvor za diplomski rad predstavljaju lirske pjesme koje će biti analizirane na ekokritički način. Analiza je podijeljena na manje znane pjesnike koji su rijeci Dravi posvetili naziv zbirke (Anton Kuchling i Anton Kobolt) te na kanonizirane slovenske pjesnike (Rudolf Maister, Kajetan Kovič i France Forstnerič) koji su u svojim lirskim ostvarajima tematizirali rijeku Dravu. Ostale lirske pjesme koje će se analizirati predstavljaju „amatersko pjesništvo“. One se nalaze u zborniku *Hvalnica Pohorju*. Iz te zbirke izabrano je pet autora i autorica čije su lirske pjesme zanimljive za ekokritičku analizu.

Primarnu i sekundarnu literaturu predstavljaju stukovna djela iz područja ekokritike, monografije i internetski izvori koji će biti navedeni u završnom poglavlju *Izvori i literatura*.

I Teorijski dio

5. Ekokritika

5.1. Teorija ekokritike

Ekokritika (eng. ecocriticism) književna je kritika nastala u pozadini modernih ekoloških gibanja. Metodološko i terminološko se navezuje na različite discipline, ipak u najvećem razmjeru na ekologiju. Do sredine osamdesetih godina dvadesetog stoljeća nije bilo kongresa, strukovnih revija i terminološkog aparata za proučavanje okoliša u književnosti. Okoliš je postao sastavni dio književnog diskursa tek devedesetih godina prošloga stoljeća. (usp. Čeh Steger 2015: 15)

Prema Domagoju Brozoviću (Brozović 2012: 29, 30, 33) ekokritika je perspektiva čitanja: *Ekokritičko čitanje bilo bi [...] ono koje uključuje distinkciju priroda-kultura. Ekokriticizam uzima kao svoju temu međupovezanost prirode i kulture, posebice kulturalne artefakte jezika i književnosti [...]. Kao teorijski diskurs posreduje između ljudskog i neljudskog.*

Ekologija je proizašla iz područja čiste prirodne znanosti i danas je jedna od najistaknutijih interdisciplinarnih znanosti. Glotfelty (Hofer 2007: 44; usp. Čeh Steger 2015: 45) tvrdi da ekokritika svoj odnos spram prirode pokušava predstaviti s vidika ekologije kao znanosti. S ekologizacijom društvenih i humanističkih znanosti pojavile su se nove znanstvene discipline poput ekokritike. (usp. Čeh Steger 2015: 18)

U definiranju ekokritičke teorije navodi se upravo Glotfeltyčin uvod u zborniku *The Ecocriticism Reader: Ekokriticizam je studij veze između književnosti i fizičkog okoliša. Baš kao što feministička kritika istražuje jezik i književnosti iz rodno osviještene perspektive i baš kao što marksistička kritika donosi svijest o modusima proizvodnje te o ekonomskim klasama u svoja čitanja tekstova, ekokriticizam se zauzima za geocentrični pristup književnim studijima. Glotfelty u istome uvodu također navodi da „sav ekološki kriticizam dijeli fundamentalnu premisu da je ljudska kultura povezana s fizičkim svijetom, da djeluje na njega i da se djeluje na nju.” (Brozović 2012: 30)*

Ekokritika proučava različite koncepte i prikaze prirode te kako se priroda definira i pojavljuje u pojedinim kulturno-povijesnim razdobljima. Proučava odnose između čovjeka i

prirode/okoliša, vrijednosne predodžbe o prirodi i njene kulturne funkcije, nadalje, kako su odnosi između čovjeka i prirodnog okruženja definirani u literaturi i drugim medijima. Ekokritika je kritična prema antropocentrizmu i privilegijama ljudske dominacije. Teži ekocentričkom razmišljanju i ne-antropocentričkim prikazima. Na temelju razmatranja ekoloških spoznaja ekokritika u cjelokupnoj književnosti istražuje odnose čovjeka/kulture i kulture/prirode. (usp. Čeh Steger 2015: 44, 49)

U zapadnoj kulturi prisutan je antropocentrizam koji određuje dualističko mišljenje, hijerarhijsko vrednovanje pojmova, instrumentalni i dominantni odnos spram prirode. U industrijskom odnosu čovjeka i prirode hijerarhijski odnos prema prirodi ojačao je, a dualističko mišljenje (duh/tijelo, subjekt/objekt) postalo je znanstveno i filozofski utemeljeno s idejama prosvjetiteljstva. (usp. Čeh Steger 2015: 52)

Prema Hoferu (Hofer 2007; usp. Čeh Steger 2015: 73-74) moraju se nadići dualizmi, dijelni sistemi, jer samo se tako može omogućiti promjena čovjekovih vrijednosti i stajališta. Za rješavanje ekološke krize potrebno je, dakle, nešto što je izvan ekoloških sustava, tj. promjena vrijednosti ili drugačija svijest. To se može ostvariti s pomoću književnosti.

U patrijarhalnom društvu utemeljenom na hijerarhijskim dualizmima priroda je obezvrijeđena i instrumentalizirana, iskorištava se kao materijalno dobro i u prevladavajućim mitovima shvaćena je kao projekcija ljudskih potreba. (usp. Čeh Steger 2015: 77) Grewe-Volpp (Grewe-Volpp 2004: 67; usp. Čeh Steger 2015: 77) je kritična prema tako shvaćenoj prirodi, naglašava odnos čovjekove međuovisnosti s prirodom, zato je ne interpretira u smislu predmeta ili kulise, već joj daje status subjekta i shvaća je kao živog Drugog.

Glotfelty tvrdi da nakon što ekokritika nadiđe shematski odnos čovjeka i prirode, tada će se usredotočiti na teorijska pitanja, proučavati simboličke konstrukte prirode, čovjeka i životinje te razmišljati iz perspektive ekološke paradigme o hijerarhijskim dualizmima zapadnog patrijarhalnog društva (kultura/priroda, čovjek/okoliš, ja/drugi, muškarac/žena, duh/tijelo itd.) (Hofer 2007: 44; usp. Čeh Steger 2015: 47)

S time se slaže i Z. Kovač (Kovač 2009: 159): *Ako je književnost [...] kondenzirana i nužno fragmentarna sugestija svijeta, ako nam ona posreduje poosobljena iskustva zbilje, onda analiza dualizma književnost-priroda, kao i analiza dualizma čovjek-priroda, naglašava važnost priznavanja i razlike i kontinuiteta kao i održavanja ravnoteže među njima.*

U autorovoj knjizi stoji da „*moramo priznati i razliku i kontinuitet da bismo nadvladali dualizam i ustanovili neinstrumentalizirajući odnos s prirodom, gdje i povezanost i drugost čine temelj interakcije. Nepriznavanje razlika je karakteristično za identitet kolonizatora koji negira drugost kroz pokušaj da ga uključi u carstvo svog sebstva.*“ (Plumwood 2000: 83; Kovač 2009: 160)

Naglašava da „*ukinuće patrijarhata i uspostava konačno uravnoteženog odnosa prema okolišu nisu samo nerazrešivo povezani nego i ostvarivi u samoupravnom društvu.*“ Nadalje tvrdi da će kapital nestati „*samo uz neko ekološko rješenje proizvodnje (i potrošnje) koja će biti moguća jedino ako se dokinu strukture dominacije, agresivnosti, natjecateljstva, apsolutizma (ili 'bezgraničnosti vlasti') kako bi se nadomjestile strukturama suživota i jednakopravnosti u odnosima pojedinaca (dakle spolova) i kolektiva prema okolišu.*“ (Eaubonne 2000: 59; Kovač 2009: 163)

5.2. Ekološka funkcija književnosti

„*Reformizam sam neće biti dovoljan da bi se spriječilo uništavanje Zemlje. Samo će revolucija u ljudskom shvaćanju sebe samih i svog mjesta u prirodi dovesti do dramatičnih promjena u ljudskom ponašanju koje su, u ovom kritičnom trenutku presijecanja ljudske povijesti i povijesti Zemlje, prijeko potrebne.*“ (Zimmerman 2000: 97; Kovač 2009: 160)

Složivši se s gore navedenim citatom, autor (Kovač 2009: 161-162) tvrdi da bi morali prepustiti mogućnost ekološkoga angažmana književnoj esejistici i književnoj kritici. Po njemu je ekološki kritičar onaj koji prihvaća svaku metodu ili teoriju koja pomaže ostvarivanju strateškog cilja, a cilj mu je emancipacija čovjeka i stvaranje boljih ljudskih bića pomoću ekološke transformacije društva.

Književnost može doprinijeti rješavanju globalne ekološke krize ili barem preispitivanju ljudskog odnosa prema okolišu na tri načina: a) tematizira prirodu/okoliš, ekološku krizu, ljudski pogled na prirodu/okoliš, b) medij je za kritičko promišljanje stavova prema prirodi/okolišu, ekološkoj krizi, ljudskom svjetonazoru i njegovom odnosu s okolinom, c) artikulira različite slike (stvarne, utopijske, distopijske, apokaliptičke, groteskne itd.) prirode/okoliša, ekološke krize te ljudskog odnosa s okolinom. (Hofer 2007: 181; usp. Čeh Steger 2015: 74) Čitatelj promatra književne tekstove na temelju spomenutih elemenata, što može potaknuti na razmišljanje o odnosu prema prirodi/okolišu i potencijalno pomoći u

rješavanju ekološke krize. Razmišljanje (koje potiče književnost) presudan je preduvjet za stvaranje slike o svijetu i o našoj ulozi u njemu. Sve to može utjecati na promjenu stavova i vrijednosti i posljedično dovesti do promjene ljudskog odnosa prema okolišu. (usp. Čeh Steger 2015: 74-75)

Prema Zapfu (Zapf 2002: 13; usp. Čeh Steger 2015: 94) književnost je senzor i prostor za simboličke kompenzacije kulturnih neravnoteža i grešaka u razvoju, kritična je prema dominantnim strukturama moći, diskurzivnim sustavima i životnim oblicima koji istiskuju, isključuju ili suzbijaju ono što je potrebno za složenu definiciju čovjeka u kulturnom sustavu. Zapf naglašava da književnost može ispuniti svoju ekološku funkciju ako prikaže sukobljene sile u prirodi i da jezično-simbolički prikaz raznolikih i složenih odnosa prirode i kulture.

Književnost je medij koji znatno podiže svijest o našem stavu prema prirodi, poziva na promišljanje i možda sugerira ideološka rješenja. Put do rješenja ekološke krize dugotrajan je i povezan s promjenom etičkih pogleda na prirodni okoliš. Stefan Hofer vidi najveći potencijal književnosti upravo u tome što omogućava podizanje ekološke svijesti na neupadljiv i estetski način. Ako na književne tekstove gledamo kao na sjećanja kulturnih obrazaca prirode, možemo reći da je književnost uvijek igrala važnu ulogu u oblikovanju kulturnih konstrukcija prirode. Čovjek se u književnim prikazima i preobrazbama prirode može pojaviti kao sastavni dio prirode, njena suprotnost ili biti iz nje isključen. Tvrdi da književnost reprezentira i ispituje različite koncepte prirode i okoliša. (Hofer 2007; usp. Čeh Steger 2015: 13)

Ekološka kritika književnosti ispituje kako i u kojoj mjeri književnost može pridonijeti rješavanju globalne ekološke krize, kakvu ulogu ima u odrazu ljudskog stava prema okolišu, u kojoj mjeri može utjecati na promjenu životnog stila, na koji se način može kritički reflektirati na pitanja zaštite okoliša i čovjekov stav prema okolišu, što književnost može učiniti za promjenu ekološke svijesti, s kojim teorijskim pristupima ekokritički diskurs utječe na promjenu kulture itd. (Goodbody 1998: 25; usp. Čeh Steger 2015: 70)

5.3. Ekokritička analiza književnog djela

Glotfelty (Glotfelty 1996; usp. Čeh Steger 2015: 68) je predložila model istraživačkog područja ekokritike naslanjajući se na sljedeća pitanja¹:

1. Kako je u književnom djelu reprezentirana priroda/okoliš?
2. Piše li muškarac o prirodi drugačije od žene?
3. Iz kojeg moralno-etičkog i ideološkog stava je izgrađeno okruženje u književnom djelu?
4. Kako se u književnom djelu zrcali okolišna politika?
5. Kako je iskazana jezična kreativnost pri književnom prikazu okoliša?
6. Ima li u književnom djelu okoliš status subjekta?
7. Kakav je u književnom djelu odnos između kulture i prirode?

Grewe-Volpp (Grewe-Volpp 2004: 82-86; usp. Čeh Steger 2015: 79, 80, 81, 82) je također predložila nekoliko temeljnih postavki za ekokritičku analizu. Nužno je prikazati: 1. ideološke funkcije reprezentacije prirode, 2. simbole i metafore prirode, 3. pridjeve, tj. kako autor konotira pojedine elemente prirodnog okoliša, 4. status prirode: prikaz izvanjezične realnosti i kulturnih konteksta, (5. koncept književnih figura i pripovjedača), 6. glas prirode. Moramo utvrditi je li reprezentacija prirode prepoznata kao autonomni i govorni subjekt te kada je „govor prirode“ rezultat antropomorfizma i antropocentrizma. Antropomorfizam je shvaćanje, prikazivanje nečega što nije ljudsko u ljudskom obliku. (antropomorfizam, 2020) Također je nužno prikazati i 7. odnos između čovjeka i prirode.

Prema Hoferu (Hofer 2007: 23; usp. Čeh Steger 2015: 71) potrebno je promijeniti vrijednosti i pogled na svijet. Humanistika je pri traženju odgovora na ekološku krizu dužna sudjelovati. Ekokritika se mora baviti sljedećim pitanjima:

1. Kako je u književnosti prikazana priroda?
2. Kako su u književnosti zastupljene ekološke i njoj srodne teme?
3. Kako književni tekstovi obrađuju dualizme čovjek/kultura i priroda/okoliš?
4. Koje mogućnosti ima književnost pri širenju ekološkog mišljenja?
5. Kako književnost rješava odnos između subjekta i objekta?

¹ Navedena su pitanja koja će pomoći pri ekokritičkoj analizi lirskih pjesama.

6. Etički stav spram prirode

6.1. Antropocentrizam

U zapadnoj kulturi prevladava antropocentrizam, stav koji se temelji na prisvajanju, iskorištavanju, instrumentalizaciji i odvajanju čovjeka od prirode. (usp. Čeh Steger 2015: 11-12) Antropocentrizam je preuzeo iz biološke doktrine o razvoju vrsta postulat o borbi za opstanak najjačih, ali ne i postulat o međusobnoj suradnji i međusobnoj pomoći. (Grušovnik 2011; usp. Čeh Steger 2015: 56)

Čovjekov odnos prema prirodi stav je prema Drugom: dominantan, posesivan i iskorištavajući. Takav stav nazivamo „tvrđim antropocentrizmom“. U obliku „mekog antropocentrizma“ čovjek također prisvaja prirodu, ali na sofisticiraniji način, pod izgovorom ljubavi prema njoj, uspoređuje se s njom, projicira svoje želje u nju, ukratko, uništava razlike između sebe i prirode, što za nju ima negativne posljedice koje se manifestiraju, na primjer, kao poremećaj prirodnog ciklusa u životu životinja. (Grušovnik 2011: 52, usp. Čeh Steger 2015: 53)

Uzrok globalne ekološke krize je u antropocentrizmu jer postavlja čovjeka u središte svijeta i isključuje ga iz prirode. Priroda se gleda u kontekstu funkcionalnosti i koristi za ljude ili kao rezervoar prirodnih resursa. Živa bića i priroda predmeti su bez vlastite vrijednosti i namijenjeni su ljudskoj upotrebi. Čovjek ih može iskorištavati i ponašati se prema njima bez moralnih razmatranja. Čovjek je potpuni gospodar i vlasnik prirode. Takav stav ima filozofsko utemeljenje u Descartesovu racionalizmu koje je dovelo do isključenja čovjeka iz prirode i postavljanja dominantnih dualizama poput razuma/osjećaja, kulture/prirode, subjekta/objekta ili duha/materije. (usp. Čeh Steger 2015: 52-55)

Ne postoji dogovor oko toga je li i ekokriticizam zapravo prikriveni antropocentrizam o čemu svjedoči debata između Lea Marxa i Lawrencea Buella [...], na kojoj je Marx zauzeo poziciju da je ipak čovjek u centru promišljanja o okolišu jer je on najodgovorniji agens devastacije okoliša i element najviše pogođen tom devastacijom. (Brozović 2012: 30)

6.2. Susjedski odnos čovjeka i prirode

Ovaj etički stav zalaže se za odmak od „tvrđog antropocentrizma“ u ekološku etiku koja bi se temeljila na moralnoj senzibilnosti i susjedskom odnosu čovjeka i prirode. Susjedski odnos čovjeka i prirode znači prebivanje čovjeka u blizini prirode. Takav suživot znači da se prirodi

približavamo, ali istodobno poštujemo njezinu različitost i Drugost, s njom smo u ravnoteži i ne prisvajamo je sebi. (Grušovnik 2011: 52, usp. Čeh Steger 2015: 56)

6.3. Ne-antropocentrizam

Ne-antropocentrizam se zalaže za očuvanje prirode radi nje same. Predstavnici ne-antropocentrizma put do rješenja ekoloških problema vide u tome što čovjek radikalno mijenja svoj stav prema prirodi i uči je poštivati. Uvjereni su da čovjek nema pravo iskorištavati prirodu, ali je dužan zaštititi je i tretirati na odgovarajući način jer i životinje i biljke imaju moralni status. Svaku intervenciju u prirodi bilo bi potrebno prosuđivati s gledišta svih živih organizama i ne samo s gledišta ljudi. Ova ekološka etika tvrdi da imaju i čovjek i priroda svoju vlastitu vrijednost, a ograničenje upotrebe prirodnih resursa zagovara iz moralnih razloga. (Stenmark 2004: 90; usp. Čeh Steger 2015: 56-57)

6.3.1. Biocentrizam

Biocentrizam stavlja živa bića u središte svijeta i tvrdi da život organizama ima moralni status. Potvrđuje etiku ekocentrizma da osim živih bića moralni status imaju zemlja, voda, zrak, ekosistemi, odnosno cijela priroda, a ne samo živi organizmi. (usp. Čeh Steger 2015: 57-59)

Paul Taylor sastavio je sljedeće pretpostavke biocentrizma: 1. ljudi su članovi globalne zajednice pod istim uvjetima kao i druga živa bića, 2. sva živa bića su u suodnosu, opstanak pojedinog bića nije ovisan samo o njegovoj okolini, nego i o odnosu prema drugim živim bićima, 3. svaki organizam teološko je središte, 4. ljudi nemaju nikakvo prirodno dano pravo da se uzvisuju nad drugim živim bićima. Sva bića, prema biocentrizmu, imaju jednaku vrijednost. (Stenmark 2004: 94-98, usp. ibd.)

6.3.2. Ekocentrizam

Ekocentrizam ima oznaku etičkog holizma i etički je stav u kojem, pored živih bića, biološke vrste, ekosustavi, čitave biotske zajednice i entiteti kao što su rijeke, brda, vode i šume imaju

svoju vrijednost i moralni status. Prema ekocentrizmu vrijednost ekološke cjeline veća je od pojedinčeve. Pozornost se usmjerava na stanje ekosistema i Zemlje. Prema tome je, na primjer, dopušteno ubijanje fazana i konzumacija mesa, dok to ne ugrožava integritet, stabilnost i ljepotu njihove populacije. Također je dopušteno koristiti osjećajna bića za osnovne čovjekove potrebe dok im ne prouzročimo nepotrebnu bol i ugrozimo postojanje vrste. Predstavnici ekocentrizma smatraju da imamo dužnost prema ekosistemima. Jedan od važnijih stavova je da nije ljudska dužnost ukloniti patnju u svijetu i poboljšati prirodu. (Stenmark 2004: 104-106; usp. Čeh Steger 2015: 59-61)

Antropocentrizam ima za cilj iskorištavanje prirodnih resursa, biocentrizam tvrdi da ljudi ne bi trebali koristiti prava rasta i blagostanja drugih živih bića, a ekocentrizam naglašava odnos prema prirodi koji ne ugrožava integritet i stabilnost biotske zajednice i ekološke cjeline, neovisno o boljitku čovječanstva. (usp. Čeh Steger 2015: 61)

II Empirijski dio

7. Model ekokritičke književne analize

U ovom će se dijelu analizirati lirske pjesme na temelju izabranih postavki i istraživačkih pitanja ekokritike navedenih u poglavlju 5.3. *Ekokritička analiza književnog djela*. Navest će se one strofe koje se mogu najbolje interpretirati na ekokritički način, ostale će biti ispuštene iz analize. Također će se pokušati utvrditi kojem etičkom stavu spram prirode je naklonjen pjesnik/lirski subjekt. Prije analize mjesto zauzimaju osnovni bibliografski podaci pjesnika/pjesnikinje, ponekad i podaci o temeljnim motivima njegovog/njenog stvaralaštva. Ispod njih se navodi lirska pjesma koja će po shemi biti interpretirana na ekokritički način. Analiza se fokusira na one pretpostavke iz poglavlja 5.3. koje najbolje odgovaraju sadržaju lirske pjesme.

7. 1. Rudolf Maister

Rođen je 1874. godine u Kamniku. Bio je slovenski pjesnik i divizijski general. Kraj rata dočekao je kao bojnika Austro-Ugarske vojske s namještenjem u Mariboru. U četvrtom razredu gimnazije bio je osnivač i urednik učeničkog časopisa *Inter nos*, u petom razredu je svoje pjesme objavljivao u ljubljanskoj *Večernici*. Ima dvije pjesničke zbirke: *Poezije* (1904.) i *Kitica moja* (1929.) (Koblar, 2013)

Naprej

Bratje! V Triglavu ognji gore:
žarski kresovi, krvavi plameni,
kakor silni meči ognjeni,
ki jih sami arhanglji vihte.

Bratje! Naša pomlad gre iz tal,
bistra ko burja, močna ko val:
v naša domovja se je zagnala,

tmo razklala, sonce skovala,
sonce – kralja Matjaža dan.

Bratje, v sedlo, vajeti v dlan:
Drava nas zove, Jadran rjove,
vranci naj skrešejo trde podkove,
bratje – naprej!

(*Mariborska knjiga* 124)

Tabela 1 Ekokritička analiza lirske pjesme *Naprej*

Postavke i pitanja za ekokritičku analizu	Primjeri iz lirske pjesme i analiza
Vrijeme nastanka lirske pjesme	Možemo zaključiti da je Prvi svjetski rat jer je sam pjesnik sudjelovao u njemu: <i>Bratje! V Triglavu ognji gore: / žarski kresovi, krvavi plameni.</i>
Motivsko-tematski sklop	Vojnički poziv u bitku snažnim mladićima: <i>Bratje! Naša pomlad gre iz tal, / bistra ko burja, močna ko val:</i> <i>vranci naj skrešejo trde podkove, / bratje – naprej!</i>
Reprezentacija Drave (metafore, frazemi, pridjevi, funkcija, slika prirode)	<i>Drava nas zove, Jadran rjove, / vranci naj skrešejo trde podkove:</i> u ovim stihovima rijeka Drava simbolizira domovinu, vrijedna je žrtve da se za nju bori i junački padne. Kao takva uzdignuta je i time vrijednija od ljudskog života. Glagolski oblik <i>nas zove</i> označava mogućnost rijeke da zapovijeda muškarcima da se bore za nju.
Moralno-etički i ideološki stav lirskog subjekta	U pjesmi nije prisutan ni jedan od etičkih odnosa spram prirode. Priroda predstavlja domovinu za koju se treba boriti.
Status Drave	Rijeka ima svoj subjektivitet, jači je od ljudskoga. Dok su ljudi kolektivizirani i anonimizirani (ne navode se njihova pojedinačna imena), Drava je nominalizirana te tako zauzima bitnu funkciju u lirskoj pjesmi. Time se u tekstu uzdiže njezina vrijednost, dok anonimizirani ljudi nisu privilegirani, ne raspolažu moći, već „slušaju zapovijedi“ Drave. Postojanje Drave prikazano je kao postojanje važnije od ljudskoga.
Odnos između čovjeka i prirode	Čovjek je podređen rijeci Dravi, bori se za nju. Drava u pjesmi raspolaže identitetom.
Kako književni tekst obrađuje dualizam čovjek/priroda?	Postoji dualizam čovjek/priroda, ali ne i hijerarhija čovjeka nad prirodom. Rijeka je prikazana kao nešto nadljudsko za što se mora boriti jer je simbol domovine.

7.2. Anton Kuchling

Anton Kuchling, pjesnik-samouk, rođen je 1903. godine u Dobrli vasi. Školovao se u gimnaziji u Klagenfurtu i Kranju, fakultet je završio u Klagenfurtu. Bio je svećenik od 1932. godine. Za zbirku *Drava, povej* odabrao je pjesničke doprinose napisane između 1920. i 1973. godine. Prije izdavanja zbirke se nadao da će sretno dospjeti do ljudi i zaobići kritičare. (Kuchling 1973: 5)

Drava, povej

Na hribu stojé oziram se okrog. V dolini polje spi v sanjah in log.	„vaščani smo vsi; tu bili smo doma. Tu zdaj se je zdrah vsesal samopaš in brani nam prag prestopiti naš.“ Oj Drava, sestra, naštej mi vasi, kjer tužna žena na pragu stoji!	Štej tudi vasi, v katerih sovrag ni imel še moči, prestopiti njih prag! – Oj Drava, le štej, pregled nam vasi; živečim povej, kje in kdo še živi. Drava, le štej! Preden končal se časovni bo val, stanje še slednjič, Drava, povej! (<i>Drava, povej, kje dom je moj 32-33</i>)
Kot žalobni pas skozi vije se tok, ob njem stoji vas. Od tam slišim jok. Kaj toži žena na pragu stojé, da družinica vsa z njo toči solzé? „Domačini bili,“ vzdihuje žena,	Naštej mi vasi, kjer ni več solza, kjer jezik naš spi v pozabi groba.	

Tabela 2 Ekokritička analiza lirske pjesme *Drava, povej*

Postavke i pitanja za ekokritičku analizu	Primjeri iz lirske pjesme i analiza
Motivsko-tematski sklop	Napuštanje sela : „ <i>vaščani smo vsi; / tu bili smo doma.</i> <i>Tu zdaj se je zdrah / vsesal samopaš / in brani nam prag / prestopiti naš.</i> “
Reprezentacija Drave (metafore,	Tok rijeke Drave uspoređen je s animalističkim

frazemi, pridjevi, funkcija, slika prirode)	frazemom u stihovima <i>Kot žalobni pas / skozi vije se tok.</i> Lirski subjekt zaziva rijeku Dravu da nabroji sela gdje ljudi još sretno žive: <i>Oj Drava, le štej, / pregled nam vasi; / živečim povej, / kje in kdo še živi.</i> Kao takva ona može povezati ljude jer ima moć raznošenja poruka od sela do sela, ljudi do ljudi.
Moralno-etički i ideološki stav lirskog subjekta	Susjedski odnos čovjeka i prirode.
Status Drave	Priroda je jača od čovjeka. Rijeka Drava još uvijek teče, dok se ljudska sela uz nju napuštaju.
Odnos između čovjeka i prirode	Drava je iznad čovjeka, iznad zavađenih ljudi. Ona je trajna, dok su ljudski odnosi i ljudsko bivanje nestalni.
Kako književni tekst obrađuje dualizam čovjek/priroda?	Drava je moćnija od čovjeka.

7.3. Anton Kobolt

Rođen je 1926. u Koroškoj. Školovao se za bravara i strojara u Mariboru i Ljubljani. Više od osam godina je radio pri izgradnji hidroelektrana Vuzenica i Vuhred. 1986. godine se umirovio, sada se bavi pčelarstvom. Počeo je pisati pjesme već u osnovnoj školi, ali najviše je nadahnuća pridobio prilikom rada na hidroelektrani Vuzenica. Radu i prirodi posvećen je najveći dio njegovih misli i osjećaja. U mirovini se pridružio Književnom klubu umirovljenika Slovenije – LIKUS u Mariboru. Na inicijativu predsjednika kluba odlučio je izdati zbirku poezije *Teče Drava, teče*, koju je posvetio svojoj dugo godina odanoj prijateljici – Dravi. (Kobolt 1999: 6)

Teče Drava, teče

Kot divji konj vprežena naša je reka,
ubogati mora na vsak naš ukaz.
Ogromno moć svojo odda za človeka,
razuma njegovega jasen dokaz.

O, koliko znoja in žuljev, trpljenja
zahteval je ta naš gigantski objekt.
Sodelavcev sedem je dalo življenja,
da bil je dosežen ta veliki uspeh.

In res! Že nam vrača stotere sadove:
poplašani žulji so, trud naš in znoj.
Zdaj lepše življenje zre v naše domove,
pozabljen že z Dravko Deročo je boj.

Že dvajset let tečejo naše turbine,
srce industrije domače zemlje.
Njih žile teko preko vse domovine,
v eno celoto nas vežejo vse.

Njih kapilare so v naših domovih,
gradbiščih, na cestah, v tovarnah, pečeh.
Končajo globoko se v rudniških rovih
in gori visoko v planinskih vaseh.

Ves narod prispeval je k temu uspehu,
da vpregli smo Dravo, nesluteno moč.
Ravnali smo se po izreku, ki pravi:
Le v združenem delu in slogi je moč.

(*Teče Drava, teče* 53-56)

Tabela 3 Ekokritička analiza lirske pjesme *Teče Drava, teče*

Postavke i pitanja za ekokritičku analizu	Primjeri iz lirske pjesme i analiza
Vrijeme nastanka lirske pjesme	Prema stihu <i>Že dvajset let tečejo naše turbine</i> možemo pretpostaviti da je pjesma nastala 70-ih ili 80-ih godina jer je elektrana dovršena 1959. godine.
Motivsko-tematski sklop	Tema pjesme je mukotrpana izgradnja hidroelektrane na rijeci Dravi te iskorištavanje Drave i korištenje hidroelektrane za modernizaciju u proizvodnji struje i boljitak naroda, što dokazuju sljedeći stihovi: <i>O, koliko znoja in žuljev, trpljenja / zahteval je ta naš gigantski objekt.</i> <i>In res! Že nam vrača stotere sadove.</i>
Reprezentacija Drave (metafore, frazemi, pridjevi, funkcija, slika prirode)	Usporedni animalistički frazem <i>Kot divji konj vprežena naša je reka</i> podčinjava rijeku Dravu čovjeku, ističe se da je rijeka <i>naša</i> – u vlasti je čovjeka. U sadržaju frazema također je prisutno ukroćivanje divljega konja, na taj način se čovjeku pod vlast stavlja i životinja i rijeka. Pridjev <i>naš</i> u prethodno navedenom i sljedećem stihu <i>ubogati mora na vsak naš ukaz</i> prisvaja rijeku koja mora biti na korist čovjeku. Glagol <i>oddati</i> u stihu <i>Ogromno moč svojo odda za človeka</i> ukazuje da rijeka Drava dobrovoljno daje svoju energiju na korištenje ljudima, ali se na ukazuje na

činjenicu da je čovjek iskorištava radi proizvodnje energije. Tim se činom briše stvarni vršitelj radnje – čovjek te se potkrepljuje iskorištavanje prirode.

Metafora *vraćati stotere sadove* u stihovima *In res! Že nam vraća stotere sadove / poplašeni žulji so, trud naš in znoj.* označava da se rijeka iskorištava u svrhu čovjekova boljitka, dok se istovremeno ignorira promijenjena hidromorfologija rijeke i negativni utjecaj koji je izgradnja brane imala na rijeku i živi svijet u njoj i njenoj okolini. Dravi se u stihu *pozabljen že z Dravko Deročo je boj* pridaju pridjevi svojstveni čovjeku. Pridjev *deroč* označava bijes, buku i opasnost. Rijeka je prikazana kao strašna rijeka, neprijateljica ljudi koja treba biti pokorena i funkcionalizirana. Takva razbješnjela voda mora biti pod nadzorom čovjeka te se na taj način legitimira nadzor i prenamjena rijeke za ljudsku upotrebu.

U stihovima *Ves narod prispeval je k temu uspehu, / da vpregli smo Dravo, nesluteno moč* Drava čovjeku služi za njegov interes, čovjek ima privilegirani pristup do rijeke. Glagolski oblik *vpregli smo* označava iskorištavanje i porobljavanje rijeke. Glagol asocira na porobljavanje životinje.

Dravi se priznaje njezina moć i cijeni se voda koja je industrijalizirala državu: *Že dvajset let tečejo naše turbine, / srce industrije domače zemlje.* Drava je u stihu *Njih žile teko preko vse domovine, / v eno celoto nas vežejo vse* simbol povezivanja ljudi u svim krajevima države.

Drava se ovdje *Njih kapilare so v naših domovih, / gradbiščih, na cestah, v tovarnah, pečeh* priznaje kao rijeka koja je omogućila život i napredak, kao takva se cijeni i poštuje se njezina moć.

Moralno-etički i ideološki stav lirskog subjekta	U lirskoj je pjesmi prisutan antropocentrizam. Rijeka Drava je instrumentalizirana, funkcionalizirana, objektivizirana, što dokazuju sljedeći stihovi: <i>Kot divji konj vprežena naša je reka, / ubogati mora na vsak naš ukaz</i> . Rijeka je kao takva objekt za dostizanje ljudskih ciljeva.
Jezična kreativnost pri književnom prikazu Drave	Animalistički frazem <i>Kot divji konj vprežena naša je reka</i> podčinjava životinju i rijeku čovjeku, dok metafora u stihu <i>In res! Že nam vrača stotere sadove</i> prikazuje funkcionalnost rijeke.
Status Drave	Priroda je instrumentalizirana, funkcionalizirana, objektivizirana. Pridjevom <i>deroča</i> u stihu <i>pozabljen že z Dravo deročo je boj</i> joj se djelomično pridaje subjektivitet i karakter, iako je to prikaz personifikacije, figure koja potkrepljuje antropocentrizam.
Odnos između čovjeka i prirode	Iskazuje se poštovanje prema rijeci zahvaljujući kojoj je omogućen ljepši život: <i>Zdaj lepše življenje zre v naše domove</i> . U lirskoj pjesmi bitna je funkcija rijeke – ona je objekt za dostizanje ljudskih ciljeva, čovjek joj je odredio funkciju: <i>Ves narod prispeval je k temu uspehu, / da vpregli smo Dravo, nesluteno moč</i> .
Kako književni tekst obrađuje dualizam čovjek/priroda?	Dualizmi su prisutni, iako se na rijeku gleda kao na objekt, također se iskazuje ljubav i poštovanje prema rijeci koja je industrijalizirala državu: <i>Zdaj lepše življenje zre v naše domove</i> . Iako se rijeka prikazuje kao neprijateljicu koja treba biti ukroćena, u isto vrijeme se poštuje zbog svoje moći i mogućnosti da unaprijedi državu i društvo: <i>Že dvajset let tečejo naše turbine, / srce industrije domače zemlje</i> . Umanjenica <i>Dravka</i> u stihu <i>pozabljen že z Dravko Deročo je boj</i> potvrđuje da je lirskom subjektu/pjesniku rijeka i rad

	na njoj prirastao srcu.
--	-------------------------

Zadnji člen Dravske verige

Od meje do meje je Drava zajeta
in „DRAVSKA VERIGA“ je cela napeta.

Od člena do člena si vodo podaja,
nje sila elektroomrežje napaja.

Smo z „Bobri“ in „Gradisom“ reko ukrotili
in sedem velikih objektov zgradili,
a osmemu – Fali, vgradili nov stroj,
da več ne predstavlja v pretoku zastoj.

Kot leta prej smo za svobodo se bili,
tako smo na Dravi objekte gradili,
ki temelj so za gospodarski razvoj.
Uspešno končali zdaj z Dravo smo boj.

Brez strojev, z lopato smo delo začeli,
a tudi izkušenj še nismo imeli.

Ko smo postavljali prve pregrade,
so kamenje kopale frontne brigade.

Z objekti ljudje so se naši gradili
in stroji ob tem se novejši razvili.
Da združena v delu sta človek in stroj
za gradnjo obsežno je danes pogoj.

Z graditelji vsi smo uspeha veseli,
da Dravi deroči vso silo smo vzeli
po ozki dolini do tehle ravnin,
kjer danes otvarjamo HE FORMIN.
(*Teče Drava, teče 68*)

Tabela 4 Ekokritička analiza lirske pjesme *Zadnje člen Dravske verige*

Postavke i pitanja za ekokritičku analizu	Primjeri iz lirske pjesme i analiza
Vrijeme nastanka lirske pjesme	Pretpostavlja se da je nastala 1978. zbog stiha <i>kjer danes otvarjamo HE FORMIN.</i>
Motivsko-tematski sklop	Tematizira se izgradnja objekata na rijeci Dravi: <i>in sedem velikih objektov zgradili, združivanje čovjeka i stroja u radu: da združena v delu sta človek in stroj, otvaranje hidroelektrane: kjer danes otvarjamo HE FORMIN.</i>
Reprezentacija Drave (metafore, frazemi, pridjevi, funkcija, slika prirode)	Rijeka Drava obuhvaćena je od granice do granice, sužen je njezin prostor, ograničena je za ljudsko korištenje: <i>od meje do meje je Drava zajeta.</i> Motiv prisutan u stihu je ograničenje prirodnoga toka rijeke. Nijme se stvara slika nekada slobodne, a sada ograničene rijeke. Drava je

	<p>prikazana kao snažna rijeka koja napaja proizvodnju i proizvodi struju: <i>nje sila elektro mreže napaja</i>.</p> <p>Kao i u prethodnoj lirskoj pjesmi, javlja se sintagma ukroćene rijeke koja asocira na ukroćenu životinju: <i>Smo z „Bobri“ in „Gradisom“ reko ukrotili</i>. Takvim izborom glagola postiže se hijerarhija čovjeka nad rijekom i životinjom.</p> <p>Izgradnja objekata na Dravi uspoređuje se s bitkom za slobodu, jer će Drava omogućiti čovjeku gospodarski razvoj: <i>Kot leta prej smo za svobodo se bili, / tako smo na Dravi objekte gradili, / ki temelj so za gospodarski razvoj</i>. Drava se pokazuje kao poraženi neprijatelj koji će nakon završetka izgradnje objekata služiti čovjeku: <i>Uspešno končali zdaj z Dravo smo boj</i>.</p> <p>Stihovi u zadnjoj strofi također sadržavaju motive ukroćene i porobljene rijeke: <i>Z graditelji vsi smo uspeha veseli, / da Dravi deroči vso silo smo vzeli</i></p>
Moralno-etički i ideološki stav lirskog subjekta	Prisutan je antropocentrizam. Ukroćena rijeka obuhvaćena je za izgradnju objekata od granice do granice, iskorištava se u svrhu kapitalizma: proizvodnje i prodaje energije. Vrijednost rijeke nije vrednovana sama po sebi, nego po principu kako može koristiti čovjeku.
Jezična kreativnost pri književnom prikazu Drave	Pjesniku kao da nedostaje jezične kreativnosti jer često upotrebljava sintagme kao što su: <i>ukrotiti reko, vzeti (reki) silu, zajeti reko</i> , koje označavaju istu radnju – instrumentalizaciju rijeke u ljudske svrhe.
Status Drave	Priroda nema glasa, gleda se kroz svoju namjenu i iskorištavanje svojih resursa.
Odnos između čovjeka i prirode	Odnos je hijerarhijski, prisutan je dualizam čovjek/priroda, čovjek je odvojen od prirode te se poistovjećuje sa strojem pomoću kojeg je funkcionalizirao rijeku: <i>Da združena v delu sta človek in stroj / za gradnjo obsežno je danes pogoj</i> . Dolazi do

	robotizacije čovjeka i prirode.
Kako književni tekst obrađuje dualizam čovjek/priroda?	U pjesmi se legitimira posezanje u tok rijeke Drave kako bi se industrijalizirala regija i omogućio gospodarski razvoj. Priroda je otuđena od čovjeka, čovjek je promatra kroz svoju korist. Dakle, prisutan je dualizam čovjek/priroda.

7.4. Kajetan Kovič

Kajetan Kovič bio je slovenski pjesnik, pisac, prevoditelj in akademik. Rođen je 1931. godine u Mariboru. 1956. godine diplomirao je iz komparativne književnosti na Filozofskom fakultetu u Ljubljani. 1953. godine je s Ćirilom Zlobcem, Tonijem Pavčkom i Janezom Menartom izdao pjesničku zbirku *Pesmi štirih* i utro put intimizmu u slovenskoj književnosti. Kasnije se približio poetici apsurda, novoga ekspresionizma i iracionalnog egzistencijalizma. Najbolje je poznat po svojoj poeziji, ali i umjetnosti za djecu. Za svoj je rad primio mnogo književnih nagrada te je podigao slovensku književnost na međunarodnu razinu. (Golinar, 2014)

Moje mesto

Na severu te male domovine
je mesto, kjer sem bil nekoč doma.
Nad njim so nizke gozdnate planine
in dobra volja vedrega neba.

Tam so vse hiše starega spomina
in, koder ozke ulice gredo,
ne manjka krčem in ne zmanjka vina
in ne ljudi, ki ga pijo.

Tam je še reka s trdnimi mostovi
in skritimi zelenimi potmi
za polrazpalimi zidovi
in toliko zaljubljenih oči.

In tam je park in v ribniku labodi
in dolg kostanjev drevored,
ki nekam tja v predmestje vodi,
kjer se prične in neha drugi svet.
(*Mariborska knjiga* 362)

Tabela 5: Ekokritička analiza lirske pjesme *Moje mesto*

Postavke i pitanja za ekokritičku analizu	Primjeri iz lirske pjesme i analiza
Motivsko-tematski sklop	Iskazivanje ljubavi prema svome rodnom gradu, Mariboru: <i>Na severu te male domovine / je mesto, kjer sem bil nekoč doma</i> , nabranje mjesta koja ga podsjećaju na Maribor: <i>In tam je park in v ribniku labodi / in dolg kostanjev drevored.</i>
Reprezentacija Drave (metafore, frazemi, pridjevi, funkcija, slika prirode)	Motiv rijeke spominje se u drugoj strofi: <i>Tam je še reka s trdnimi mostovi / in skritimi zelenimi potmi</i> . Pjevajući o svome gradu, Mariboru, možemo pretpostaviti da se radi o rijeci Dravi. O njoj ne dobivamo previše informacija, samo da je rijeka s čvrstim mostovima i tajanstvenim zelenim putevima, iza polurazpadnutih zidova gdje obitava toliko zaljubljenih oči. Osjeća se čežnja za Dravom, odnos prema njoj je nostalgičan, ona je simbol grada gdje je jednom bio domaći.
Moralno-etički i ideološki stav lirskog subjekta	Susjedski odnos čovjeka i prirode. Čovjek koegzistira s prirodom.
Status Drave	Priroda je samostalni entitet, ona je ono što čini njegov grad, Maribor.
Odnos između čovjeka i prirode	Izražava se ljubav prema domovini, prisutno je nostalgično sjećanje na grad i domovinu.
Kako književni tekst obrađuje dualizam čovjek/priroda?	Nema dualizama i hijerarhijskih odnosa, čovjek koegzistira s prirodom, čovjek je dio prirode i onda je dio njegovog grada.

7.5. France Forstnerič

France Forstnerič bio je slovenski pjesnik, pisatelj i novinar. Rođen je 1933. godine u Pobrežju kod Ptuja. Postao je dio slovenske poezije 1961. godine zbirkom *Zelena ječa*. U zbirci *Drava življenja* koja je izašla 1962. godine bitan motiv predstavlja *pijesak života*. Tim se motivom pjesnik odlučuje za pasivno postojanje, za tupu rezignaciju, za gutljaj uživanja u vremenu i miru. Pijesak ima svoj vanjski, iskustveno-motivski pokrov u rijeci Dravi, točnije, duž njezinih ciklično promjenjivih obala, pored kojih je pjesnik živio. Obale rijeke, gomila šljunka, vjetar i valovi, trave i čaplje, zmijske i ljeta, naplavine, vodene biljke, suha korita – a iza njih zaglušujuće ravnice koje dolaze do večernjih brda riječi su koje rastu u zbirci. Drava sa svojim golim nanosima pijeska nije samo jednoznačna metafora, nego i simbolična os pjesnikovog roda, sjećanja i mladosti. (Forstnerič 1993: 5-12)

Spomenik

Čez ta kamen je Drava
 dolgo nosila poletja. V svetu,
 ki je bil dolgo pod vodo,
 so oči vodenele, skalile so se in se razlile
 in vode so zlizale njihove jamice
 okamenele. Nekaj tisočletij pozneje
 gre mimo studenca popotnik,
 poln suše. Votlih ust
 ne more zapreti,
 ne more
 pogoltniti grude kamnitega kruha –
 sadu teme – in lica
 kot daljni otroki
 kličejo dež,
 kot dež luknjičava lica
 zamolklo čakajo pod drevjem
 dež, ta naš dež ob tri četrt na deseto,
 ko v veliki kaplji ugasne

kinemaskop in iz kleti
 trpko zadiši po premogu
 kot molitev za kruh,
 ko v desetem nadstropju zaspi
 tenkoobrva, izmučena
 z zloženimi krili
 kakor metulj pod listom svetlobe
 z namizne svetilke,
 ko rišem na steno
 iz senc in iz trudnosti
 jadrne travnike tega poletja,
 ljudje pa stojijo
 naokrog v gozdovih
 čisto na robu in gledajo
 mrko, kako mi nočna Drava
 omahljivo roko
 leno šepetaje uspava.
 (*Mariborska knjiga* 366)

Tabela 6: Ekokritička analiza lirske pjesme *Spomenik*

Postavke i pitanja za ekokritičku analizu	Primjeri iz lirske pjesme i analiza
Motivsko-tematski sklop	Slikanje pejzaža uz rijeku Dravu: <i>ko rišem na steno / iz senc in iz trudnosti / jadrne travnike tega poletja</i> , promišljanje o prolaznosti vremena i događajima tijekom slikanja uz Dravu: <i>Nekaj tisočletij pozneje / gre mimo studenca popitnik, / poln suše. Votlih ust / .</i>
Reprezentacija Drave (metafore, frazemi, pridjevi, funkcija, slika prirode)	Drava u lirskoj pjesmi simoblizira tijek vremena, nositeljica je vremena i događaja: <i>Čez ta kamen je Drava / dolgo nosila poletja</i> . Simbolizira neograničenost, bezvremenost, snagu prirode koja postoji tisućljećima. Lirsko-ja boravkom uz Dravu razmišlja o tijeku vremena i prolaznosti žive prirode: <i>V svetu, / ki je bil dolgo pod vodo, / so oči vodenele, skalile so se in se razlile / in vode so zlizale njihove jamice / okamenele</i> . Drava je u pjesmi inspiracija za slikanje krajolika i filozofska promišljanja o životu: <i>Ljudje pa stojijo / naokrog v gozdovih / čisto na robu in gledajo / mrko, kako mi nočna Drava / omahljivo roko / leno šepetaje uspava</i> .
Moralno-etički i ideološki stav lirskog subjekta	Susjedski odnos čovjeka i prirode. Priznaje se subjektivitet prirode. Shvaća da je čovjek dio prirode te da je ona neprolazna, a on prolazan.
Jezična kreativnost pri književnom prikazu Drave	Jezična kreativnost je gotovo nerazumljiva s obzirom da se radi o teško shvatljivoj filozofskoj pjesmi.
Status Drave	Priroda je neprolazna, nema svoj vijek, dok je čovjekov život prolazan.
Odnos između čovjeka i prirode	Čovjek poštuje prirodu i njezino postojanje. Ona je njegova inspiracija.
Kako književni tekst obrađuje dualizam čovjek/priroda?	Čovjek je podređen prirodi na temelju svoga vijeka postojanja. Priroda je superiornija od čovjeka.

7.6. Zbornik

U ovom ćemo se dijelu rada posvetiti „pjesnicima-amaterima“ koji su u svojim lirskim pjesmama tematizirali rijeku Dravu.

7.6.1. Jože Krajnc

Rođen je 1918. godine. Radio je uz rijeku Mislinju. U drugom svjetskom ratu je kao jugoslavenski vojnik bio u ratnom zarobljeništvu iz kojega se vratio doma u kolovozu 1945. godine. Pedesetih godina je bio predsjednik seljačke zadruge, predsjednik prosvjetnog društva i glumac u dramskoj skupini. Tih godina počeo je raditi u Zavaravici Maribor. Piše za onaj časopis u kojem će objaviti njegove pjesme. Također piše i za svoje potomke. (*Hvalnica Pohorju*: 101-103)

Rojstvo

V nedrjih Pohorja se rodila,
čista bila kot kristal,
kot da jo rodila je vila,
da otrok gora bi postal.

Kot solza, ki rodi se od sreče
se v zrcalu očesa blesti,
nizdol po licu že steče,
a lice je ne posuši.

Res se ni posušila,
ko po licu zdrsnila je,
v globoke je brazde kanila,
v zareze pohorske te.

Ko pa v dolino priteče,
sestrice mnoge dobi,
ki v nedrjih Pohorja speče
vila gorá prebudi.

Tu so jo zdaj že krstili,
dobila je svoje ime,
in tudi jo zaslužjili,
zdaj v delo vprežena je.

Vrteti zdaj mora kolesa,
vrteti jih noč in pa dan,
da vsa se peni od besa,
a vsa jeza je njena zaman.

Pa v Dovžah sestra Dovžanka
ji na pomoč prihiti,
stara in dobra je znanka,
jo Velika Kopa rodi.

Mislinja reče v daljavo,
se v Meži spočiti želi.
Ko pa se zlijeta v Dravo,
je konec njunih poti.

(*Hvalnica Pohorju* 116)

Tabela 7: Ekokritička analiza lirske pjesme *Rojstvo*

Postavke i pitanja za ekokritičku analizu	Primjeri iz lirske pjesme i analiza
Motivsko-tematski sklop	Izviranje rijeke Mislinje: <i>V nedrjih Pohorja se rodila</i> , tok rijeke Mislinje: <i>v globoke je brazde kanila, / v zarez pohorske te</i> , utjecanje drugih rijeka u Mislinju: <i>Ko pa v dolino priteče, / sestrice mnoge dobi</i> , iskorištavanje rijeke za ljudske potrebe: <i>Vrteti zdaj mora koleša, / vrteti jih noč in pa dan</i> , utjecanje pritoka Dovžanke u Mislinju: <i>Pa v Dovžah sestra Dovžanka / ji na pomoč prihiti</i> , kraj rijeke, tj. utjecanje u rijeku Dravu: <i>Ko pa se zlijeta v Dravo, / je konec njenih poti</i> .
Reprezentacija rijeka/Drave i pritoka (metafore, frazemi, pridjevi, funkcija, slika prirode)	Rijeka je u potpunosti antropomorfizirana, njezino postojanje uspoređuje se s rođenjem čovjeka i ljudskim životnim putem. Kada bismo gledali na lirsku pjesmu iz metonimijskog značenja, mogli bismo na nju gledati iz perspektive čovjekova rođenja, života i smrti. Saznajemo da rijeka izvire na Pohorju, ali se o njenom izviranju pjeva kao o rođenju djeteta: <i>V nedrjih Pohorja se rodila, / čista bila kot kristal, / kot da jo rodila je vila, / da otrok gora bi postal</i> . Rijeci se pridaje pridjev <i>čiste</i> rijeke, što znači da je možemo smatrati bistrom, čistom vodom koja je tek izbila na površinu, dok nas u metonimijskom značenju asocira na dječju čistoću i bezbrižnost. O njoj se pjeva kao o <i>otroku gora</i> , tj. djetetu planina. U tom je stihu prisutan meki antropocentrizam. Iako je tema lirske pjesme iskazivanje ljubavi prema postojanju rijeke, usporedivši rijeku s čovjekom oduzima se njezin subjektivitet. Na taj se način uništavaju razlike između čovjeka i prirode, što ima negativne posljedice za subjektivitet rijeke. Ostale rijeke u njezinoj blizini i one koje se ulijevaju u nju prikazuju se kao <i>sestrice</i> : <i>Ko pa v dolino priteče, /</i>

	<p><i>sestrice mnoge dobi</i>. To možemo interpretirati kao pritok ostalih rijeka uz Mislinju, a u drugom značenju kao prinovu u ljudskom životu.</p> <p>Rijeka je u strofi <i>Tu so jo zdaj že krstili, / dobila je svoje ime, / in tudi jo zaslužnili, / zdaj v delo vprežena</i> je odabirom glagola <i>krsiti</i> personificirana jer je krštenje obred namijenjen čovjeku. Rijeka je glagolima <i>zaslužniti</i> (hr. <i>podjarmiti</i>) i <i>v delo vprežena</i> antropomorfizirana, podređena je čovjeku za iskorištavanje. Utopija i idealitet koji prevladaju u prvome dijelu u petoj strofi prestaju motivima podređivanja prirode čovjeku za iskorištavanje. U tome dijelu dolazi do poremećaja prirodnog ciklusa te nestaje dječja čistoća i nevinost rijeke.</p> <p>U strofi <i>Vrteti zdaj mora kolesa, / vrteti jih noč in pa dan, / da vsa se peni od besa, / a vsa jeza je njena zaman</i> se piše o upogonjenju rijeke koja time gubi svoju samodostatnost i vrijednost same po sebi jer sada služi čovjeku. Glagol <i>morati</i> označuje da radi čovjeku u korist bez svoga odobrenja. Tim se glagolom ostvaruje instrumentalizacija rijeke. Frazem <i>peniti se od besa</i> označava antropomorfiziranu rijeku kojoj je dodana ljudska emocija ljutnje. A <i>vsaj jeza je njena zaman</i> označuje uzaludnost borbe prirode protiv čovjeka.</p> <p>Stihovi <i>Pa v Dovžah sestra Dovžanka / ji na pomoč prihiti</i> označavaju podjarmljivanje drugih rijeka.</p> <p>U završnoj strofi <i>Mislinja teče v daljvao, / se v Meži spočiti želi. / Ko pa se zlijeta v Dravo, / je konec njihovih poti</i> rijeka Mislinja, Dovžanka i Meža završavaju svoj tok u rijeci Dravi, tj. završavaju svoj život. Tom se strofom označuje kraj njihovog „života“, iako njihovo postojanje ne završava ulijevanjem u drugu rijeku. Taj postupak ograničava postanak rijeka. Na taj način se uspoređuje ljudski vijek i prirodni vijek rijeke. U skadu s</p>
--	---

	time, izražava se smrtnost čovjeka koja se želi pripisati rijeci te se ignorira njezin duži životni vijek.
Moralno-etički i ideološki stav lirskog subjekta	U lirskoj pjesmi prevladavaju personifikacija i antropomorfizam koji su odrednica antropocentrizma: <i>Tu so jo zdaj že krstili, / dobila je svoje ime.</i> Antropocentrizmom se iskazuje instrumentalizacija i objektivizacija rijeke: <i>Vrteti zdaj mora kolesa, / vrteti jih noč in pa dan.</i> Prisutan je i meki antropocentrizam jer se usporedbom rijeke s čovjekom oduzima subjektivitet rijeci kada se njezino postojanje uspoređuje s ljudskim. Imenicom <i>njedra</i> priznaje se život prirode: <i>V nedrjih Pohorja se rodila.</i>
Jezična kreativnost pri knjižvenom prikazu Drave	Jezična kreativnost izražena je u pjevanju o rijeci i usporedbi njezinog postojanja s ljudskim životom. Sam naziv pjesme <i>Rojstvo</i> asocira na rođenje ljudskoga bića, a ne na izviranje rijeke.
Status Drave	Rijeka je antropomorfizirana: <i>vsa se peni od besa, / a vsa jeza je njena zaman,</i> objektivizirana: <i>in tudi jo zaslužnili, / zdaj v delo vprežena je,</i> instrumentalizirana i funkcionalizirana: <i>Vrteti zdaj mora kolesa.</i>
Odnos između čovjeka i prirode	Sofisticirano se piše o životnom vijeku rijeke, u jednom dijelu prisutno je divljenje njenoj ljepoti, snazi, čistini, nevinosti, dok se drugome dijelu spominje njezino podjarmljivanje čovjeku. Priznaje se njezin subjektivitet dok rijeka obitava u planinskim dijelovima, tada je samostalna, jaka i puna života. Poslije, kada dospije u dijelove naseljene ljudima postaje njihov objekt za iskorištavanje.

Kako književni tekst obrađuje dualizam čovjek/priroda?	Čovjek je projiciran u rijeci. Imajući to na umu, nadilazi se dualizam čovjek/priroda jer su čovjek i priroda stopljeni u jedno. Ne priznaje se subjektivitet prirode jer je čovjek priroda i obratno.
--	--

7.6.2. Marija Šol

Rođena je 1929. godine ispod Pohorja u obitelji seljaka. Bila je glavna pomoćnica u odgajanju djece i radnica na velikom gospodarstvu. U Drugom svjetskom ratu je pomagala partizanima. Poslije rata se zaposlila u Partizanskom domu na Pohorju kao upraviteljica doma. U mirovini ispunjava vrijeme pisanjem pjesmama o sjećanjima, događajima i iskustvima. (*Hvalnica Pohorju*: 223)

Dravska dolina

Prelepa je Dravska dolina,
tu naš pravi je dom.

V njej je vuzeniška vasica,
tukaj mi srečni smo.

Drava po dolini se zлива,
sosednje nam kraje meji.

Obdajajo jo gozdovi, planine,
in Pohorje nad njo šumi.

Reka mogočna pa teče
in žene nam žage in mline.

Tudi elektrane so vmes,
to naše bogastvo je res.

Ob desnem bregu Drave
'železno cesto' imamo.

A škoda velika je to,
da vlaki skoraj izumrli so.

Izpod mogočnih kozjanskih hribov
bela cesta se vije.

Vsak dan obremenjena je bolj,
saj avtomobilov je vedno dovolj.

V Dravski dolini imamo tovarne,
gostilne prav goste so vmes.

Tud kmečki turizem imamo,
kjer prav dobro je se zares.

Prelepa je Dravska dolina,
v kateri Vuzenica leži.

Naša sreča in duša je tukaj,
zato radi prebivamo skupaj.

(*Hvalnica Pohorju* 228-229)

Tabela 8: Ekokritička analiza lirske pjesme *Dravska dolina*

Postavke i pitanja za ekokritičku analizu	Primjeri iz lirske pjesme i analiza
Motivsko-tematski sklop	Divljenje ljepoti Dravske doline te suživot ljudi i prirode: <i>Prelepa je Dravska dolina, / tu naš pravi je dom, sreća zbog bivanja u Dravskoj dolini: Naša sreća in duša je tukaj, / zato radi prebivamo skupaj, mogućnost života zbog resursa rijeke Drave: Reka mogočna pa teče / in žene nam žage in mline.</i>
Reprezentacija Drave (metafore, frazemi, pridjevi, funkcija, slika prirode)	Drava je prikazana realno, kao rijeka koja teče Dravskom dolinom. Okružuju je šume, planine: <i>Obdajajo jo gozdovi, planine, / in Pohorje nad njo šumi.</i> U stihovima <i>Reka mogočna pa teče / in žene nam žage in mline</i> prisutan je antropocentrizam, ali i iskazivanje zahvalnosti rijeci (susjedski odnos čovjeka i prirode) jer omogućava život u Dravskoj dolini, dakle, ona je davateljica života.
Moralno-etički i ideološki stav lirskog subjekta	Prisutan je susjedski odnos čovjeka i prirode: <i>Drava po dolini se zлива, / sosednje nam kraje meji. / Obdajajo jo gozdovi, planine, / in Pohorje nad njo šumi,</i> te antropocentrizam: <i>Reka mogočna pa teče / in žene nam žage in mline. / Tudi elektrane so vmes, / tu naše bogastvo je res.</i> Iako je prisutan antropocentrizam jer se spominje da se Drava iskorištava radi boljitka ljudi, ona ipak nije prikazana samo po svojoj funkcionalnosti, nego i ljepoti.
Status Drave	Rijeka ima status susjedni čovjeku, poštuje se njezin entitet te je također i funkcionalizirana, izvor je dohodka ljudima koji žive u Dravskoj dolini.
Odnos između čovjeka i prirode	Odnos je pokazan s poštovanjem.
Kako književni tekst obrađuje dualizam čovjek/priroda?	Postoji dualizam čovjek/priroda, ali čovjek koegzistira s prirodom.

7.6.3. Lojze Obrovnik

Rođen je 1929., a preminuo 1986. godine. Rođen je na Zgornjem Smolniku u srcu pohorske šume, gdje je provodio svoje najljepše dječje i mladenačke godine. S veseljem i poštovanjem je pripovijedao o svojem pohorskom svijetu kojemu je namijenio većinu svojih pjesama. U svojoj pjesničkoj zbirci piše o životu i radu drvosječa, kočijaša, ugljara, pohorskih seljaka itd. U životu je obavljao razne poslove u proizvodnji i održavanju. (*Hvalnica Pohorju*: 294-295)

Reka Drava

Reka naša, reka Drava,
kaj se s tabo zdaj godi?
Si nekđaj bila tako vihřava,
a zdaj te skoraj slišat' ni.

Nekđaj splave si plovila,
žage, mline gnala si,
ledenice z ledom si polnila,
danes vsega tega ni.

Med Pohorjem in pa Kozjakom
čez jezove zdaj bučiš,
elektrarnam, tem orjakom,
slike svoje podariš.

Kaj bi danes mi brez tebe,
draga reka Drava ti?
Čarobna moč, ki je od tebe,
ponoči sveti, stroj vrti.

Bila lahko bi bolj spošt'vana
in čista kakor svoje dni,
če vse nesnage pripeljane
pogoltnit' morala ne bi.

Če bi govoriti znala,
bi povedala nam ti,
da za nas si reka Drava
in ne – jama za smeti!

(*Hvalnica Pohorju* 296)

Tabela 9: Ekokritička analiza lirske pjesme *Reka Drava*

Postavke i pitanja za ekokritičku analizu	Primjeri iz lirske pjesme i analiza
Vrijeme nastanka lirske pjesme	1982. godina. U podnaslovu stoji: <i>Zven jekla, št. 2-4, maj 1982.</i>

Motivsko-tematski sklop	Uspoređuje se rijeka nekoć i sada: <i>Nekdaj splave si polovila, / žage, mline gnala si, / ledenice z ledom si polnila, / danes vsega tega ni.</i> U tematskom je fokusu loše stanje rijeke zbog nepoštivanja ljudskoga roda: <i>Če bi govoriti znala, / bi povedala nam ti, / da za nas si reka Drava / in ne – jama za smeti!</i>
Reprezentacija Drave (metafore, frazemi, pridjevi, funkcija, slika prirode)	<p>Drava se reprezentira kroz svoju prošlost i sadašnjost. Lirski subjekt se obraća rijeci, priznaje njezin samostalni entitet: <i>Reka naša, reka Drava, / kaj se s tabo zdaj godi?</i> Pridjev <i>naša</i> nema funkciju prisvajanja rijeke te zato nije iskaz antropocentrizma, nego joj se lirsko-ja tako obraća iz milja, mada to možemo gledati iz gledišta mekog antropocentrizma. Piše o njezinoj nekadašnjoj razigranosti, i sadašnjoj tišini: <i>Si nekđaj bila tako vihrana, / a zdaj te skoraj slišat' ni.</i> Ima za cilj prikazati ljepotu nekdašnje Drave i funkcionalnost današnje, čiju energiju ljudi upotrebljavaju za napajanje elektrana.</p> <p>Pjeva se o njenom nekdašnjem idiličnom stanju: <i>Nekđaj splave si plovila, / žage, mline gnala si, / ledenice z ledom si polnila, / danes vsega tega ni.</i> Osjeća se nostalgичnost za tim vremenima.</p> <p>Nekada mirna Drava sada napaja elektrane: <i>elektrarnam, tem orjakom, / slike svoje podariš.</i> Glagolom <i>podariti</i> uklanja se vršitelj radnje – čovjek, dakle, Drava ne daruje svoju snagu, već se ona iskorištava te se brisanjem stvarnog vršitelja radnje briše stanje nadmoći čovjeka nad prirodom.</p> <p>Ističe se poštovanje prema rijeci, koja svojom <i>čarobnom moći</i> proizvodi energiju i pruža život ljudima: <i>Kaj bi danes mi brez tebe, / draga reka Drava ti? / Čarobna moč, ki je od tebe, / ponoči sveti, stroj vrti.</i> Također se ističe važnost rijeke Drave za ljudski postanak, a to je odlika ekocentrizma.</p>

	<p>U sljedećoj strofi se spominje nepoštivanje ljudi prema prirodi, piše se o rijeci koja guta ljudsko smeće: <i>Bila lahko bi bilj spošt'vana / in čista kakor svoje dni, / če vse nesnage pripeljane pogoltnit' morala ne bi</i>. Osuđuje se takvo postupanje s rijekom koja ljudima omogućava život.</p> <p>U zadnjoj strofi se uzdiže subjektivitet rijeke Drave poručujući da ona nije jama za smeće, već da se treba poštovati: <i>Če bi govoriti znala, / bi povedala nam ti, / da za nas si reka Drava / in ne – jama za smeti!</i></p>
Moralno-etički i ideološki stav lirskog subjekta	Ekocentrički stav jer se priznaje subjektivitet, moralni status rijeke te se uviđa bit rijeke: <i>Če bi govoriti znala, / bi povedala nam ti, / da za nas si reka Drava / in ne – jama za smeti!</i>
Status Drave	Rijeka ima moralni status, ljudi imaju odgovornost do nje.
Odnos između čovjeka i prirode	Glas pjesnika zalaže se za priznavanje subjektiviteta rijeke Drave, za priznavanje njenih moći i prirodnih danosti, za priznavanje činjenice da ljudi ovise o njoj. Zato se po njemu ne smiju uzvisivati nad rijekom Dravom – koja za njega predstavlja samostalni entitet te kao takva zavređuje ljudsko poštovanje. Prisutno je razumijevanje da se rijeka treba iskoristiti radi egzistencije ljudi, ali ne podržava se neekološki odnos do nje, jer ljudi mogu preživjeti samo ako poštuju okoliš, a ne ako ga pune smećem. Osuđuje se takvo ponašanje ljudi te se preferira funkcionalizacija rijeke u prošlosti: korištenje za splavove (povezivanje ljudi), za pogon mlinova, proizvodnju leda. Iskazuje se razumijevanje za njezinu današnju funkciju koju ima za ljude te se zato osuđuje neekološki odnos ljudi prema njoj.
Kako književni tekst obrađuje dualizam čovjek/priroda?	Tekst pobija dualizam čovjek/priroda, ukida hijerarhijski odnos čovjeka nad prirodom. Zalaže se za međusobni

	suživot i poštovanje čovjeka prema prirodi. Shvaća se bit njezinog postanka, ne samo radi egzistencije ljudi, nego i radi njene ljepote.
--	--

7.6.4. Igor Cvetko

Igor Cvetko je magistar etnomuzikologije, slobodni umjetnik, predavač na Odsjeku za muzikologiju. Rođen je u Ljubljani 1946. godine. (*Hvalnica Pohorju*: 38)

Kjer valovi Drave

Kjer valovi Drave, režejo v gore, tam je cvetja polno, tam zelenje je, tamo so žitna polja v soncu žarjena, tam je sreča moja, tam sem jaz doma.	Oh, kak' rad bi videl ta slovenski svet, čer bi rodne zemlje videl moj pogled, triglavske bele stene, Pohorja granit, ko na naše hribe sije zarje svit.	Iz gozdov od tamkaj veje sladki mir, tam je hiša moja, tam je sreče vir. Oh, zakaj sem tukaj v tujem kraju zdaj? Ptiček, daj mi krila, da zletim nazaj! <i>(Hvalnica Pohorju 43)</i>
---	--	--

Tabela 10: Ekokritička analiza lirske pjesme *Kjer valovi Drave*

Postavke i pitanja za ekokritičku analizu	Primjeri iz lirske pjesme i analiza
Motivsko-tematski sklop	Nostalgija prema napuštenoj domovini: <i>Oh, kak' rad bi videl / ta slovenski svet</i> , čežnja za povratkom u idiličnu domovinu: <i>Ptiček, daj mi krila, / da zletim nazaj!</i>
Reprezentacija Drave (metafore, frazemi, pridjevi, funkcija, slika prirode)	Drava je jedan od simbola njegove domovine. Cijela je priroda u lirskoj pjesmi prikazana idilično, Drava se povezuje sa srećom, podsjeća ga na njegovu kuću i rodni kraj: <i>Kjer valovi Drave / režejo v gore / [...] / tam je sreča moja, / tam sem jaz doma.</i>
Moralno-etički i ideološki stav lirskog subjekta	Susjedski odnos čovjeka i prirode. Lirsko-ja cijeni prirodu u svojoj domovini, priznaje joj status entiteta te

	ju ne podčinjava. Njegov se odnos spram prirode temelji na koegzistiranju u prirodi.
Status Drave	Samostalni entitet, simbol domovine, ljubavi i nostalgije.
Odnos između čovjeka i prirode	Izražava se ljubav prema prirodi. Smisao postojanja predstavljena je u bivanju u domovini i prirodi. Prisutno je zalaganje za suživot s prirodom. Subjekt je dio prirode, nije otuđen od nje.
Kako književni tekst obrađuje dualizam čovjek/priroda?	Nema dualizama i hijerarhijskih odnosa između čovjeka i prirode. Čovjek koegzistira s prirodom.

7.6.5. Marija Omulec

Rođena je 1958. godine u Trbonjcu kod Dravograda. Počela je pisati u osnovnoj školu, u književnom kružoku. Završila je obrtničku školu, po zanimanju je domaćica i radi na selu. Kada ima vremena, piše o osobama, događajima, jubilejima itd. (*Hvalnica Pohorju*: 207)

Reka Drava

Tam daleč v tujini si se rodila,
mimo krajev mnogih se k nam
v te temne dneve privalila.
Če reka ti bi govorila,
bi stoletne sne nam podarila,
kako živeli so brodarji,
se borili z valovi še splavarji.
Zdaj človek zajezil je tvoje poti,
v nedrjih tvojih elektrane gradi.
Se včasih znaš grdo maščevati,
še človek ti noče plačila dajati.

Razliješ čez polja se rodna v ravnini.
Zakaj ne ostaneš v strugi, v Dravski
dolini?
Življenja mnoga si v globino vzela.
Le kaj si boš še zaželela?
Poznamo te, Drava, saj tu smo doma.
Ponesi dobre želje za mir in ljubezen
v dalj – kamor od nas boš odšla.
Povej Podravini: Ob Dravi živimo,
tu delamo, miru si želimo,
prijatelje imamo širom sveta,
tudi v Dravski dolini je Slovenija doma.
(*Hvalnica Pohorju* 208)

Tabela 11: Ekokritička analiza lirske pjesme *Reka Drava*

Postavke i pitanja za ekokritičku analizu	Primjeri iz lirske pjesme i analiza
Motivsko-tematski sklop	Izviranje rijeke Drave: <i>Tam daleč v tujini si se rodila</i> , dolazak rijeke Drave u Sloveniju: <i>mimo krajev mnogih se k nam / v te temne dneve privaliala</i> , prošlost rijeke: <i>če reka ti bi govorila, / bi stoletne sne nam podarila</i> , sadašnjost rijeke: <i>Zdaj človek zajezil je tvoje poti</i> , „osveta prirode“: <i>se včasih znaš grdo maščevati</i> , smrt ljudi u rijeci: <i>Življenja mnoga si v globino vzela</i> , odlazak rijeke iz područja Slovenije: <i>Ponesi dobre želje za mir in ljubezen / v dalj – kamor od nas boš odšla</i> .
Reprezentacija Drave (metafore, frazemi, pridjevi, funkcija, slika prirode)	Glagol <i>roditi se</i> u stihu: <i>Tam daleč v tujini si se rodila</i> asocira na ljudsko postojanje, dakle, rijeka je prema tom stihu personificirana. Prikazuje se ljudsko antropocentričko postupanje s prirodom radi iskorištavanja resursa: <i>Zdaj človek zajezil je tvoje poti, / v nedrjih tvojih elektrane gradi</i> . Imenica <i>nedrja</i> priznaje život rijeke. Drava je personificirana u stihu: <i>se včasih znaš grdo maščevati, / če človek ti noče plačila dajati</i> . Ovdje se rijeci dodaje ljudska karakteristika osvetoljublivosti. Stih također izražava što se događa ako čovjek neravnomjerno raspolaže vodenim resursima. Dakle, ističe se važnost Drave kao ekosistema. Takav stav prema prirodi možemo okarakterizirati kao ekocentrički. Rijeka je povijesno prikazana kao površina na kojoj se nekoć vodio miran život; na njoj su u skladu s prirodom živjeli brodari i splavari. Zadnjih je desetljeća prikazana kao osvetoljubiva jer se ne priznaje njezin subjektivitet. Prije je prikazana kao mirna rijeka slobodnog toka, dok je sada nagrđena elektranama. Tekst sugerira da će se priroda čovjeku „osvetiti“: <i>Razliješ čez polja se rodna v ravnini</i> i uzeti ljudske živote: <i>Življenja</i>

	<p><i>mnoga si v globino vzela</i> ako neće živjeti u skladu s njom. Zadnje navedeni stih prikazuje opasnu rijeku. Možemo ga interpretirati kao upozorenje ljudima, tj. što će se dogoditi ako se s prirodom ne postupa ispravno.</p> <p><i>Le kaj si boš še zaželela</i>: lirski subjekt se u ovom stihu obraća rijeci kao čovjeku. Rijeka nema sposobnost slušanja i ne može komunicirati ljudskim jezikom s čovjekom, tako da je u ovom stihu rijeka personificirana, ali joj se na taj način priznaje i djelomični subjektivitet, jer se pokazuje kao „svjesno biće.“ Rijeka je simbol povezivanja ljudi: <i>Ponesi dobre želje za mir in ljubezen / v dalj – kamor od nas boš odšla</i>.</p>
Moralno-etički i ideološki stav lirskog subjekta	Ekocentrizam, priznaje se moralni status i važnost prirode. Upozorava se na posljedice lošeg ljudskog ravnjanja s prirodom: <i>Razliješ čez polja se rodna v ravnini</i> . Ne-antropocentrizam, lirski subjekt iznosi posljedice antropocentrizma: <i>se včasih znaš grdo maščevati, če človek ti noče plačila dajati</i> .
Jezična kreativnost pri književnom prikazu Drave	Lirski subjekt se obraća rijeci: <i>če reka ti bi govorila, / zdaj človek zajezil je tvoje poti, / v nedrjih tvojih elektrane gradi. / Povej Podravini: Ob Dravi živimo, / tu delamo, miru si želimo</i> .
Status Drave	Prisutna je personifikacija kada se rijeci pripisuju pridjevi svojstveni ljudima. Priznata je kao entitet, to je rezultat ekocentrizma i ne-antropocentrizma. Zbog toga u pjesmi nije prisutan hijerarhijski odnos nad prirodom, priznat je njezin subjektivitet i značaj. Priroda nije objektivizirana, instrumentalizirana i funkcionalizirana.
Odnos između čovjeka i prirode	Nema hijerarhije čovjeka nad prirodom, priznaje se njezin subjektivitet.
Kako književni tekst obrađuje dualizam čovjek/priroda?	<i>Tam daleč v tujini si se rodila, / mimo krajev mnogih se k nam / v te temne dneve privalila</i> : ovdje postoji dualizam čovjek/priroda zbog obraćanja prirodi. Rijeka se tretira

	kao strani objekt koji je ušao u život ljudi, na područje gdje ljudi obitavaju. Postoje dualizmi koji se ostvaruju zamjenicom <i>ti</i> i njenim oblicima: <i>v nedrjih tvojih elektrane gradi, / će človek ti noče plačila dajati</i> . U lirskoj pjesmi nije prisutan hijerarhijski odnos spram prirode, već se pokušava istaknuti moralna dužnost ljudi prema prirodi.
--	---

8. Rezultati analize

Metodom ekokritičke analize književnih djela otvorila nam se mogućnost za metodu komparativne analize i metodu sinteze kojima ćemo izvesti rezultate analize djela usredotočujući se na reprezentaciju Drave, ideološki stav lirskog subjekta/pjesnika, kao i na pitanja može li književno djelo utjecati na ekološku svijest čitatelja, može li književno djelo postati dio ekološke književnosti, nadilazi li se hijerarhija čovjeka nad prirodom te piše li žena o prirodi različito od muškarca.

Počevši od reprezentacije rijeke dobili smo rezultate da Drava u književnim djelima simbolizira domovinu (*Naprej; Kjer valovi Drave*), nostalgiju (*Moje mesto; Kjer valovi Drave*), povezivanje ljudi i prirode (*Drava, povej*), vrijeme (*Spomenik*), život (*Dravska dolina*), moć (Marija Omulec – *Reka Drava*). Također se reprezentacijom rijeke tematizira ljudski nemar (Lojze Obrovnik – *Reka Drava*), kao i podčinjenost prirode čovjeku (*Teče Drava teče; Zadnji člen Dravske verige; Rojstvo*).

Od ideoloških stavova prema prirodi najprisutniji je susjedski odnos čovjeka i prirode s pet primjera, zatim slijedi antropocentrizam s tri primjera i tek na kraju ekocentrizam s dva primjera. Rudolf Maister ne izražava ni jedan etički stav spram prirode koji je naveden u poglavlju 6. *Etički stav spram prirode*, već se drži domoljubno/nacionalističke ideologije, poručuje da se vrijedi boriti/žrtvovati za prirodu/domovinu.

Lirske pjesme Antona Kobolta, Jožeta Krajncja, Lojzeta Obrovnika i Marije Omulec mogu utjecati na ekološku svijest čitatelja te tako i na promjenu stava spram prirode. U ostvarajima Antona Kobolta možemo kritizirati njegovo antropocentričko stajalište do prirode, u Jožeta Krajncja kritičko čitanje može otkriti podčinjavanje prirode čovjeku zbog oduzimanja subjektiviteta prirodi, Lojze Obrovnik osuđuje ljudski nemar spram prirode dok Marija

Omulec upozorava na neekološko ravnanje s rijekom, koja će se u tom slučaju “osvetiti” čovjeku.

Zbog gore navedenih razloga ta književna djela mogu postati dijelom ekokritičke književnosti i natjerati čitatelja da razmisli o svome stavu prema prirodi.

Što se tiče hijerarhijskog odnosa, priroda je prikazana jača od čovjeka četiri puta (*Naprej; Drava, povej; Spomenik; Marija Omulec – Reka Drava*), čovjek nad prirodom dva puta (*Teče Drava, teče; Zadnji člen Dravske verige*), čovjek je projiciran u prirodi jedanput (*Rojstvo*), dok koegzistira s njom četiri puta (*Moje mesto; Dravska dolina; Lojze Obrovnik – Reka Drava; Ker valovi Drave*).

Što se tiče pitanja piše li žena različito od muškarca, prema rezultatima analize možemo odgovoriti da ne piše jer muškarci i žene dijele slična ili ista uvjerenja.

9. Zaključak

U diplomskom radu *Ekokritički prikaz rijeke Drave u slovenskoj poeziji* traženi su odgovori na pitanje kako je u književnim djelima reprezentirana rijeka Drava. U skladu s time, najveću pozornost smo pridali ideološkom stavu pjesnika/lirskog subjekta, statusu prirode u književnom djelu, ljudskom odnosu prema prirodi te mogućnosti nadilaženja hijerarhije čovjek/priroda. Usredotočili smo se na ona mjesta u književnom djelu u kojima pjesnik/lirski subjekt utvrđuje svoj etičko-moralni stav spram prirode kako bi u razradi teme mogli sintetizirati dobivene rezultate i prikazati odnos autora prema okolišu.

Analizom odabranih književnih djela na podlozi zajedničke tematike unutar zadane sheme s ekokritičkim postavkama i pitanjima te uz pomoć ekokritičke teorije dobili smo odgovore na postavljena istraživačka pitanja. Pri tome su nam bili korisni citati izvučeni iz lirskih pjesama s kojima smo detaljnije potkrijepili ekokritičku analizu izabranih djela.

Prema dobivenim rezultatima u poglavlju 8. *Rezultati analize* možemo zaključiti da je priroda bitan element čovjekova identiteta, s njome je više-manje povezan, prema njoj osjeća ljubav, nostalgiju ako mu/joj nije blizu, pored nje razmišlja o vječnosti prirode, o njenoj moći i opasnosti, o ljudskom postupanju i o korištenju prirode kao objekta. Većina autora je promatra kao prirodni entitet blizu njima, neki legitimiraju prisvajanje i iskorištavanje rijeke, dok treći poštuju njezinu Drugost i osuđuju posesivni odnos. Takav stav ovisi i o prisustvu

osjećaja i zanimanju autora, na temelju toga možemo, na primjer, primijetiti da France Forstnerič koji je po zanimanju pjesnik drugačije gleda na prirodu od Antona Kobolta koji je veliki dio života radio na hidroelektranama po Dravi.

Na iznenađenje, rezultati su pozitivni. Bilo je očekivano, da će većina autora prikazati rijeku na antropocentrički način. Analiza je potkrijepila da većina autora na prirodu ne gleda antropocentrički, već ne-antropocentrički. Autori koji su osudili neprimjeren odnos čovjeka prema prirodi izrazili su značaj koji rijeka predstavlja za ljudski opstanak. To isto možemo sagledavati s antropocentričkog gledišta jer je čovjek u sržu razmišljanja o opstanku, ali se ipak primjećuje da autori ne odobravaju uništavanje prirode zbog kapitalističkih namjera. Shvaćaju svrhu rijeke Drave i iako podržavaju relativno iskorištavanje rijeke, također osuđuju uništavanje. Prema tome, možemo zaključiti da je čovjek izrazito vezan za prirodu jer ovisi o njoj, ali se divi i njezinoj moći, samostalnosti, ljepoti i neprolaznosti. Analiza književnih djela pokazala je da postoji ekološka svijest i težnja za očuvanjem i zaštitom prirode.

Ekokritika, nekoliko desetljeća postojeća perspektiva zelenog čitanja može otvoriti put čitateljima k razumijevanju ideoloških koncepata prirode. Ako ćemo razumijeti tu ideološku podlogu, moći ćemo se ekološki osvijestiti i promijeniti naš stav prema prirodi. Zato je bitno da postoji ekokritika koja može osvijestiti čitatelja jer jedino tada možemo promijeniti naš štetni odnos prema prirodi. Važno je, da svaki put kada čitamo neko djelo s ekološkom tematikom promislimo o reprezentaciji, statusu, glasu prirode i ideološkom stavu koji autor unosi u svoje djelo. Na ekokritičkom je razumijevanju teksta mogućnost promjene ljudskog razmišljanja o prirodi.

10. Izvori i popis literature

Izvori

Brvar, Andrej, ur. (1999) *Mariborska knjiga : Pesmi, zgodbe in pričevanja*. Ljubljana : Slovenska matica.

Forstnerič, France. (1993) *Drava življenja : Pesmi*. Maribor : Založba Obzorja.

Gričnik, Anton, ur. (2000) *Hvalnica Pohorju : Zbornik*. Zreče : Občina.

Kobolt, Anton. (1999) *Teče Drava, teče*. Maribor : Založba Drumac.

Kuchling, Anton. (1973) *Drava, povej, kje dom je moj : Pesmi*. Celovec : Družba sv. Mohorja.

Primarna literatura

Čeh Steger, Jožica. (2015) *Ekokritika in literarne upodobitve narave*. Maribor : Založba Litera.

Kovač, Zvonko. (2009) *Domovinski eseji*. Čakovec : Biblioteka Insula.

Monografije

Brozović, Domagoj. (2012) Čitati zeleno : Ekokriticizam – neprepoznata mogućnost suvremene hrvatske znanosti o književnosti. *Književna smotra*, 44, 164/-165 (2/3); 29-35.

Sekundarna literatura

D'Eaubonne, Françoise. (2000) Što bi moglo biti ekofeminističko društvo? Treća, *Časopis Centra za ženske studije*, br. 2/vol. 2, str. 59-62.

Glotfelty, Cheryl; Fromm, Harold. (1996) *The Ecocriticism Reader : Landmarks in Literary Ecology*. Athens : U of Georgia P.

Goodbody, Axel. (1998) *Literatur und Ökologie*. Amsterdam : Rodopi.

Grewe-Volpp, Christa. (2004) „Natural Spaces Mapped by Human Minds”. *Ökokritische und ökofeministische Analysen zeitgenössischer amerikanischer Romane*. Tübingen : Gunter Narr Verlag.

Grušovnik, Tomaž. (2011) *Odenki zelene : Humanističke perspektive okoljske problematike*. Koper : Univerzitetna založba Annales.

Hofer, Stefan. (2007) *Die Ökologie der Literatur. Eine systemtheoretische Annäherung. Mit einter Studie zu Werken Peter Handkes*. Bielefeld : Transcript Verlag.

Plumwood, Val. (2000) Razlika i dubinska ekologija, Treća, *Časopis Centra za ženske studije*, br. 2/vol. 2.

Stenmark, Mikael. (2004) Überblick über eine normative Ethik-Prinzipien von Biozentrismus und Ökozentrismus. *Natur und Kultur* 5/2. 88-112.

Zapf, Hubert. (2002) *Literatur als kulturelle Ökologie. Zur kulturellen Funktion imaginativer Texte an Beispielen des amerikanischen Romans*. Tübingen : Max Niemeyer Verlag.

Zimmerman, E. Michael. (2000) Dubinska ekologija i ekofeminizam : početak dijaloga, Treća, *Časopis Centra za ženske studije*, br. 2/vol. 2, str. 95-103.

Internetski izvori

Koblar, France: Maister, Rudolf (1874–1934). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi340526/> (22.09.2020.).

Golar, Andrej. (2014) *Kajetan Kovič (1931-2014)*. Ljubljana : SIC Ljubljana. <https://www.siclj.si/prispevki/kajetan-kovic-1931-2014/> (16.09.2020.).

antropomorfizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3198> (22. 09. 2020.).